

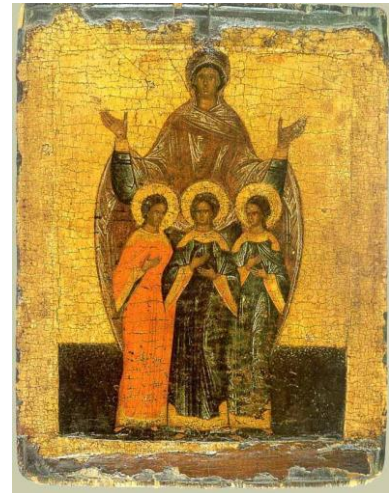
Alleen mensen kunnen wijsheid tot haar recht doen komen

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra
Regenboogkerk Hilversum

Schriftlezing Oude Testament: Spreuken 8, 12-36

Tweede Schriftlezing: 1 Korintiërs 2, 6-9

Schriftlezing Nieuwe Testament: Lucas 7, 31-35

Icoon van Sophia (Vrouwe Wijsheid) met haar drie dochters Pisti, Elpida en Agape (Geloof, Hoop en Liefde), (Russisch Staatsmuseum Tretyakov Gallery, Moskou)

Inleiding

Alleen mensen kunnen wijsheid tot haar recht doen komen.

In het Spreukenboek wordt de Wijsheid allegorisch verbeeld als een kind op Gods schoot, dat tegelijk het beginsel is van de hele schepping. God speelt met haar. Het dwaze van God is wijzer dan de wijsheid van mensen, zegt de apostel.

Meedoen is levenswijsheid, ook al is het altijd meedoen in lief én leed. In Gods licht krijgen mensen deel aan elkaar. Jezus illustreert deze wijsheid in het spel van kinderen.¹

Overdenking

Gemeente van Christus,

laten we beginnen met een oude legende. Er was eens een vrouw. Zij had een prachtige naam. Zij heette Sophia. Dat betekent Wijsheid in het Grieks. Sophia leefde in het Romeinse Rijk en bekeerde zich tot het christelijk geloof. Zij kreeg drie dochters die zij Piste, Elpida en Agape noemde: Geloof, Hoop en Liefde. Tijdens het bewind van de wrede keizer Hadrianus (117-138) vonden zij alle vier de marteldood.

Op iconen van de Russische school van Novgorod worden Sophia en haar dochters vaak samen afgebeeld. Hoe je er ook naar kijkt, als symboolfiguren, of als vrouwen van vlees en bloed die ooit werkelijk hebben geleefd, de betekenis is indrukwekkend en inspirerend. Immers, wie begrijpt niet dat werkelijke wijsheid, niet bestaat zonder geloof, hoop en liefde.² Maar ook dat omgekeerd, geloof, hoop en liefde, oprecht en in een kostbare balans beleefd, ons zullen leiden tot een levenswijsheid die ons thuisbrengt in het geheim van de schepping.

Wanneer wij dit jaar in de Protestantse gemeente van Hilversum 'De Schepping' als jaarthema hebben, is het goed om te bedenken dat er in de bijbel niet slechts één scheppingsverhaal staat, maar dat je, als je goed leest een hele serie teksten kunt vinden waarin Israël belijdt dat de God die zij als hun God en bondgenoot vereren, ten diepste de schepper is, de God van alles wat leeft, ja de bron van alles wat bestaat. Die identificatie geeft diepte en gaat iedere simpele gedachte aan een stamgod te boven, ja wordt deelbaar met anderen en eigenlijk de hele wereld en zal tenslotte tot vrede leiden.

¹ Deze preek is ook gehouden op 18 april 2021 in een gemeenschappelijke dienst van de Bethlehemkerk en De Morgenster, in De Morgenster te Hilversum.

² Vgl. 1 Korintiërs 13,13.

In telkens weer een ander facet wordt in de scheppingsteksten in een rijk palet uitgewerkt dat de mens zich als geschapen mag beschouwen *imago dei*, in de beeltenis Gods.³

Dat geldt voor de vrouw, net zo goed als voor de man. Maar vandaag beseffen we zelfs dat kan geen volkomen opsomming zijn. Sterker nog, de veelzijdigheid van de mens, van welke taal, ras, huidskleur, *lhbtqi+* (lesbisch, homo, biseksueel, transseksueel, interseksueel, queer, a-seksueel, enz.), rijk arm, gezond of ziek, jong of oud, gehandicapt of geboren met een in de ogen van mensen bijna perfect lichaam, heel die veelheid van de mens weerspiegelt de veelheid van een God die principieel en oorspronkelijk één is en blijft, hoe verschillend mensen ook kunnen zijn. Dat is iets waar we in onze tijd steeds meer achter komen. Daarin blijft God zelf als een heilige accolade aan te wijzen, die de mensheid omgeeft, hun onderlinge verschillen relativeert en die mensen bijeen wil houden in een gemeenschappelijke noemer van gedeelde waarden, rechten en plichten, nogmaals: hoe verschillend wij ook kunnen zijn.

Dit is een kardinaal beginsel van levenswijsheid. Dat is een wijsheid die praktisch is, inspireert, en op allerlei manieren in ons dagelijks handelen tot haar recht komt. Voordat God als bevrijder kan worden vereerd, is het nodig dat hij in zijn scheppend handelen eer ontvangt van mensen. Er is een verband tussen het schouwen van wijsheid, dus reflectie en wijsheid puur omwille van de wijsheid zelf aan de ene kant, en aan de andere kant: handelingswijsheid, praktijk, bevrijding van mensen die in het leven verward zijn geraakt en redding met een doel.⁴ De eerste ingang raakt aan de schepping zelf en de voorwaarde om te kunnen leven. De tweede is dynamisch en vraagt, inclusief onze tekortkomingen, om de toepassing door mensen. Die twee polen staan in Gods licht onlosmakelijk met elkaar in verband. En Epifanie, verschijning, openbaring, het maakt God zichtbaar in de wereld als een verlossende kracht zoals bij de Exodus net zo goed als in het optreden van Jezus, zo ook voor wie zich daarvoor open stelt, in onze eigen tijd. Niet ten onrechte is in Vrouwe Wijsheid, (Sophia in het Grieks, Chokma in het Hebreeuws) vaak de heilige Geest herkend, én dus een meer vrouwelijk aspect van God dat zichtbaar wordt onder de mensen: Samen het levende lichaam van Christus op aarde.⁵ Dat is het geheim van de Pinksterdag. Daar leven wij in de tijd van Pasen naartoe.

Alleen mensen zijn in de wereld, die de schepping is, de actoren. Alleen zij zijn, met vallen en opstaan, op aarde in staat die wijsheid, die wortelt in God, werkelijk tot haar recht te doen komen. Dit is in de keuzes van het leven van alledag. Die staan niet los van deze fundamentele belijdenis:

Hoor Israël: de Here is onze God; de Here is één! Gij zult de Here uw God, liefhebben met geheel uw hart en met geheel uw ziel en met geheel uw kracht.⁶

Wie dan 'schepping' zegt, beroept zich daarmee op een overstijgende macht, een diepgevoelde innerlijke kracht, die mensen met heel verschillende levensstijlen, geschiedenis en belangen kan verbinden. Dit is ook de God die mensen bijeen kan brengen in een diep beleefde liefdesrelatie, intens en vol betekenis.

Het zijn ondertussen niet de oudste bijbelteksten waarmee de bijbel, zoals wij die in handen hebben, begint. Het zijn teksten die gaan over het begin, of beter gezegd: het uitgangspunt, het beginsel, het

³ Vgl. Genesis 1,26.

⁴ Vgl. *vita contemplativa* tegenover de *vita activa*, het bespiegelend leven tegenover het actief handelend, en het *ora et labora* uit de Regel van Benedictus.

⁵ Iemand die vaak heeft gewezen op de gestalte van de heilige Geest als 'een Vrouwe' was G. Quispel. Vgl. Quispel, G., *Gnosis*, Leiden 1981.

⁶ Deuteronomium 6,4 (NBV 1951).

principe dat leven geeft. ‘Beresjit bara elohim et ha-sjamaim we et ha-aretz.’ (In den beginne schiep God de hemel en de aarde.)⁷ Daarom staan er twee heel belangrijke scheppingsverhalen vooraan. Ze leggen de grondslag. Ze vormen een opdracht, die een belofte is. Maar meteen al is duidelijk dat er in Genesis 1, in het eerste verhaal, dat van de zeven scheppingsdagen, een eigen boodschap klinkt, die anders is dan die in Genesis 2, waar het gaat over de man en de vrouw in de tuin, aan wie door God de opdracht wordt toevertrouwd om die tuin te bewerken en bewaken.⁸ In Genesis 1 gaat het over het zich eindeloos herhalend ritme van de dagen en het licht waarin God ziet dat iets goed is.⁹ In Genesis 2 over een man en een vrouw die door God aan elkaar gegeven worden in een hof. En zo is er verspreid in de bijbel nog een hele serie andere teksten waarin het scheppingsmotief centraal staat. De laatste groep is alleen niet vooraan in de bijbel terecht gekomen, maar om allerlei redenen verbonden gebleven met een andere plek.¹⁰

In deze tijd tussen Pasen en Pinksteren zullen we telkens weer een van deze scheppingsteksten lezen, vandaag dus uit het Spreukenboek. Daarin wordt op de Wijsheid zelf geconcentreerd. Die wordt tegenover Dwaasheid gezet. Dat is het onderwerp van de spreuken, die vaak gaan over schijnbaar alledaagse dingen, praktisch, soms komisch, soms scherp en zelfs venijnig, soms een beetje oubollig als tegeltjeswijsheden zoals oost west thuis best, of een open deur, maar vrijwel steeds, met een beetje goede wil, te herleiden tot een diepzinnige kern. Voor de Spreukendichter is het duidelijk, werkelijke wijsheid is als de kiem van de hele schepping, geeft betekenis aan alles wat bestaat.¹¹ Dat is iets heel anders dan slimheid, of weten waar je weetjes kunt vinden, of handigheid, of de vaardigheid om jezelf met kennis te bevoordelen, ook als mensheid. De apostel Paulus voelt dat heel fijn aan en zegt het zo in een prachtige paradox:

...want het dwaze van God, is wijzer dan de mensen en het zwakke van God is sterker dan de mensen.¹²

En Erasmus van Rotterdam (1466-1536) wijst er in zijn grappige maar diepzinnige boekje *Lof der Zotheid* uit 1515 op dat de wereld ten diepste niet te redden is door handige mensenwijsheid. Hij haalt met instemming Paulus aan die zegt: ‘Want zoals God in zijn wijsheid bepaalde, heeft de wereld hem niet door haar wijsheid gekend, en hij heeft besloten hen die geloven te redden door de dwaasheid van onze verkondiging.’¹³

De wijsheid zelf, zo stelt de schrijver van het Spreukenboek zich voor, is als een vrouw, een voorname gestalte, een soeverein vorstin. Zij is Vrouwe Wijsheid en is als een godin, nee, als een verschijningsgestalte van God zelf. Niemand is er die haar even ten bate van zichzelf in dienst zal kunnen nemen. Zij wórdt gediend. Zij wordt gediend door allen die oprecht de ware levenswijsheid zoeken. Die mensen doen dat niet om nuttigheidsredenen of om er zelf beter van te worden of om een succesvol zakenman of –vrouw te zijn, maar zij zoeken haar uit liefde voor de wijsheid zelf en zij

⁷ Genesis 1,1a. In het eerste scheppingsverhaal gaat het over ‘god’ of (heel letterlijk) ‘goden’, *elohim*.

⁸ Genesis 2,15. In het tweede verhaal gaat het over JHWH, ‘de Heer’, of ‘de eeuwige’.

⁹ Vgl. Genesis 1,4.

¹⁰ Vgl. Naast Spreuken 8, bijv. Job 38, Psalm 8 en Psalm 104.

¹¹ Vgl. Plöger, O., *Biblischer Kommentar Altes Testament, XVII, Sprüche Salomons (Proverbia)*, Neukirchen/Vluyn 1984, 89-98. Vgl. Levinas, E., *De totaliteit van het Oneindige. Essay over de exterioriteit*, vert. Th. de Boer en Chr. Bremmers, Baarn 1987. Levinas laat de metafysica en eigenlijk de ethiek vooraf gaan aan de ontologie, dus het nadenken over het zijn.

¹² 1 Korintiërs 1,25.

¹³ 1 Korintiërs 1,21. Erasmus, *Lof der Zotheid*, Bazel 1515, vert. A.J. Hiensch, par.65.

zijn bereid haar 'te gehoorzamen', ook als het tegen hun eigen belangen in zou gaan. Deze dame, Vrouwe Wijsheid, roept mensen tot zich op de kruispunten van het leven om hen de weg te wijzen.

Wijsheid heeft zich opgesteld op een heuvel langs de weg,
bij het kruispunt van de wegen.
Bij de poorten van de stad, bij de ingang,
bij de toegangswegen klinkt haar stem...¹⁴

Dus mensen die zich afvragen hoe zij zouden moeten leven, wat er wezenlijk toe doet, wat hoofdzaken en wat bijzaken zijn en wat drukte is om niets, zij doen er goed aan Vrouwe Wijsheid zelf te raadplegen en vervolgens zelf de opdracht te ontvangen na te denken en verantwoordelijkheid te nemen, niet aan de hand van allerlei meningen van mensen, of van wat populair is op bepaalde momenten, of wat vroeger ergens van gevonden werd, of aan de hand van wat vandaag aanzien heeft in de ogen van mensen of wat kan worden opgelegd door mensen met macht. Dat is allemaal Dwaasheid, en ook dit is in het Spreukenboek symbolisch gesproken een vrouw, die wil worden gediend en die gehoorzaamheid eist. Maar wie de ware Wijsheid zoekt, doet dat niet op basis van dwang of druk, of omdat het moet van het gezag, maar uit een diep gevoeld verlangen en met het doel om na te denken met hart en ziel over het leven en wat het goede leven is, vanuit het wezenlijke, de kern. Dat is datgene wat ons in ons leven wordt meegegeven aan genadegaven door God zelf, in drie woorden: geloof, hoop en liefde. Zij zijn criteria voor de wijsheidzoekers die kinderen van God mogen zijn. Vrouwe Wijsheid staat aan het begin van die zoektocht die een mensenleven lang kan duren en zij kan telkens weer verschijnen. Zij zegt:

Ik was zijn [Gods] lieveling,
een bron van vreugde, elke dag opnieuw.
Ik was altijd verheugd in zijn [Gods] aanwezigheid.¹⁵

Was Vrouwe Wijsheid wat wij noemen preexistent? Bestond zij werkelijk bij God vóór al het andere? In Spreuken 8,22 lezen we dat Wijsheid zegt:

De Heer heeft mij vóór al het andere verworven,
toen hij zijn scheppingswerk begon, schiep hij eerst mij.¹⁶

Laten we niet vergeten dat dit beeldspraak is, zoals het hele scheppingsverhaal, dat verkeerd wordt begrepen wanneer het als een simpele registratie, een beschrijving van de werkelijkheid in de tijd, zou worden gelezen. Wijsheid ligt ten grondslag aan het verstaan, aan het begrijpen, niet met je verstand, maar met je wezen.¹⁷ Zo kan het waar zijn wat er staat:

De Heer heeft de aarde met wijsheid gegrondvest,
de hemel met inzicht gevestigd.¹⁸

¹⁴ Spreuken 8, 2-3.

¹⁵ Spreuken 8,30.

¹⁶ Spreuken 8,22.

¹⁷ Vgl. Levinas, zie hierboven noot 10.

¹⁸ Spreuken 3,19.

In het Spreukenboek wordt dus de Wijsheid allegorisch verbeeld als een kind op Gods schoot, een meisje, dat tegelijk het beginsel is van de hele schepping. God speelt met haar. Zij is zijn lieveling. Het is het heilige spel van de schepping. Het is daarbij een aspect van levenswijsheid zowel het mannelijke als het vrouwelijke, en alle variaties die daarop kunnen bestaan, volstrekt serieus te nemen als aspecten van Gods scheppingswerk.

Meedoen is levenswijsheid, ook al is het voor mensen altijd meedoen in lief én leed. In Gods licht krijgen onvolmaakte mensen deel aan elkaar. De Wijsheid als een Vrouw te zien helpt ons niet alleen om dichterbij God te komen, maar ook bij de veelkleurigheid van onszelf en van anderen.

Jezus illustreert deze wijsheid in het spel van de kinderen op de pleinen van zijn tijd. Die speelden het spel 'Wij hebben op de fluit gespeeld' en dan ging het erom, stel ik me voor, dat de ene groep kinderen de andere groep probeerde mee te krijgen. De ene groep probeerde zoveel mogelijk kinderen aan het dansen te krijgen met plezier maken en aanstekelijke melodietjes. De andere groep probeerde je aan het huilen te krijgen door weemoedig te gaan klagen. En probeer dan maar eens aan de kant te blijven staan. Jezus denkt aan de betweters van zijn tijd, die zowel de strenge Johannes de Doper hebben afgewezen, als Jezus zelf, die zij beschuldigden een vriend te zijn geweest van tollenaars en zondaars... en dat was nog waar ook. Jezus verwijt hen dat zij ten diepste in de schepping helemaal niet mee willen doen. Zij worden in beslag genomen door hun oordeel over anderen en zullen altijd aan de kant blijven staan en dus Gods grote uitnodiging verwerpen. Zelf hebben zij helemaal geen echt leven, met een echt reliëf. 'En toch...' zegt Jezus:

...is de Wijsheid door al haar kinderen in het gelijk gesteld.¹⁹

Geloven, hopen, liefhebben, het zijn de kinderen, het zijn de dochters van de Wijsheid. Doe mee! Blijf niet aan de kant staan! Participeer, met iedere vezel in je lichaam, alle dagen die je op deze aarde gegeven worden! Doe het op jouw manier, want alleen dan kan het oprecht zijn. Immers, alleen mensen kunnen wijsheid tot haar recht doen komen. Amen.

¹⁹ Lucas 7,35.